

فرش یزد

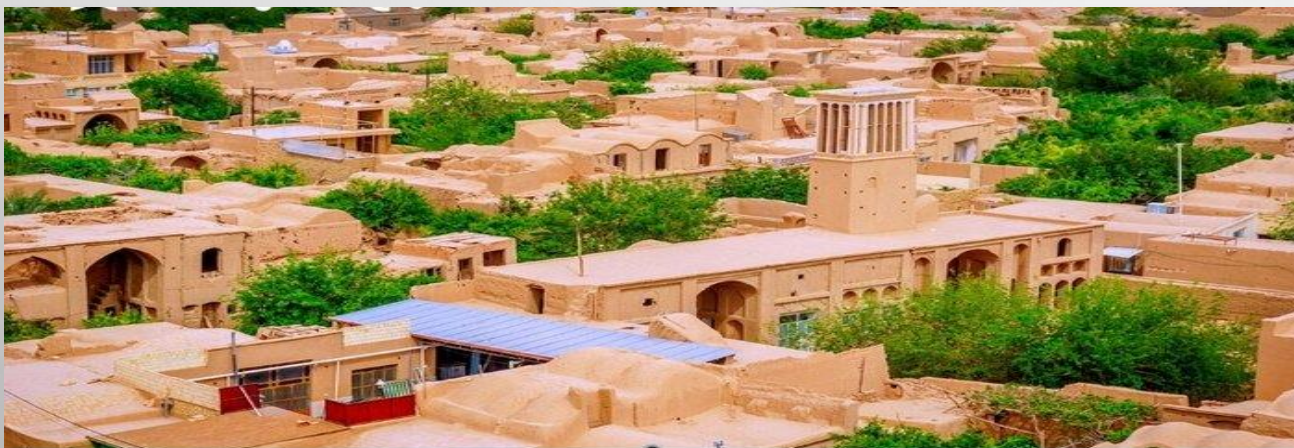
تهیه کننده: فاطمه کفاش

- یزد، شهری است با آب و هوای خشک و باران اندک، که در حاشیه‌ی جنوبی دشت کویر واقع شده‌است. شاید یکی از علّت‌های رواج قالیبافی در این منطقه، شرایط خاصّ آب و هوایی باشد. مردم ساکن در این ناحیه، از سال‌های دور، به تولید صنایع دستی به‌ویژه قالیبافی، علاقه داشته‌اند.

- جوزافا باربارو، جهانگرد ونیزی که در گذشته به ایران سفر کرده‌است، درباره‌ی یزد چنین نوشته‌است:

- ... مردم همه به نسّاجی و بافتن پارچه‌های گوناگون ابریشمین مشغولند و یزدیان با کار و کوشش خود، مقدار زیادی از این پارچه‌ها را به هند، ایران، جغتای، چین و ماچین، بخشی از ختا، روسیه و ترکستان صادر می‌کنند. پارچه‌بافی که نوع دستی آن را شعربافی می‌نامند، از دیرباز در این منطقه و بین بیشتر خانواده‌ها رواج داشته و بافتن قالی نیز طیّ یک قرن گذشته به صورت همگانی، متداول گردیده است. به گونه‌ای که ذکر گردید؛ صنایع دستی به‌ویژه پارچه‌بافی و قالیبافی از اشتغالات عمده‌ی اهالی یزد است.

مقدمه

شهر یزد شهری سراسر زیبایی و جذابیت است. شهری بزرگ و وسیع که اقشار و ادیان مختلف را در بر گرفته است. همین تنوع سبب شده که دیدنی‌های تماشایی و منحصر به فردی چه در حوزه ابنیه تاریخی و چه در حوزه صنایع دستی یا حتی انواع و اقسام طعم‌های مختلف غذایی یا شیرینی‌های متنوع در این شهر رواج پیدا کنند جایگزینی ماشین آلات نساجی به جای دستگاه‌های دستی و افول نساجی دستی هنرمندان را وادار کرد که برای امرار معاش و گذران زندگی خود بیشتر به قالی بافی روی بیاورند نظرها و عقاید گوناگونی درباره قالی بافی در استان یزد وجود دارد اما بدیهی است که رواج و همه گیر شدن بافت قالی در این استان مقارن با زوال نساجی دستی بوده است در قالی‌های لچک ترنج، تصویری، جانوری و اگیره ای از اعم طرح قالی‌هایی بود که از گذشته در یزد بافته میشد. ولی قالی‌های با طرح و اگیره ای مانند گل و ماهی یا هراتی، سردار جنگی، امیرجنگی، احمد محمد آبادی، تال و خونچه و بعضا شرق لندن از محبوبیت و رواج بیشتری برخوردار شدند در این میان برخی از قالی‌ها مانند سردار جنگ و امیر جنگی برخلاف بقیه درگذشت زمان دارای طرح نقش و رنگ ثابتی نبودند و دچار تحولاتی شدند.

سیر و تحول قالیبافی و ساختار فنی آن در استان یزد

قالیبافی پس از افول نساجی دستی از مهمترین مشاغل مردم استان یزد به شمار میرفت. برخلاف اهمیت و جایگاه آن در زندگی مردم یزد در منابع مکتوب قالی ایران از سیر تحول آن کمتر سخن به میان آمده و به طور کلی پیشینه ای مختصر و بدون ویژگی های خاص آن ارائه میدهد.

سیسیل ادواردز در کتاب مشهور خود به نام قالی ایران بیان میدارد که قالی بافی در یزد در دوره صفوی وجود نداشته و آنچه به نقل از گوویا طی بازدیدی که در سال 1603 میلادی از یزد داشته و به حضور قالی بسیار زیبا و گرانبهائی در این دوره اشاره دارد معتقد است که منظور گوویا از یزد، کرمان بوده است.

آقای حشمتی رضوی در کتاب خود یزد را به عنوان یکی از مراکز عمده هنر قالی بافی در دوره افشاریه و زندیه اشاره و معرفی میکنند لیکن منبع دیگری مبنی بر تایید این فرضیه در دسترس نبود امید است که در آینده بتوانیم به شواهد و اطلاعاتی در رابطه با قالی بافی در این دوران به دست آوریم

- در سال 1801 میلادی اوایل حکومت قاجاریه در یک گزارش سری درباره تولیدات، واردات، صادرات ایران که توسط «سرجان ملکم» به رییس هیئت مدیره کمپانی هند شرقی انجام گرفته یزد، کاشان و... به عنوان مراکز بافت قالی ذکر شده اند. با استناد به بیشتر منابع رواج قالی بافی در یزد مقارن با افول نساجی دستی است چنانچه بازار خوب پارچه های پنبه ای انگلیسی موجب شده که صنایع محلی از میان برود ... قزوین، کاشان، کرمان و یزد و حتی شیراز تمام این شهرها سابقا بخاطر صنایعشان، تجارتشان و پارچه های ابریشمشان شهرت زیادی داشتند و امروزه دوران زوال کامل را میگذرانند. فقر فوق العاده کشور و سادگی لباس های جدید موجب شده است که صنایع قدیمی از میان برود به همین اساس شعر بافان یزدی (تعریف شعر بافی در صفحه بعد) نیز برای گذراندن زندگی به قالیبافی روی آوردند و افرادی را از مناطق دیگر مانند کرمان برای آموزش قالی بافی به یزد آوردند.
- اگر چه قالی بافی در افول نساجی دستی رونقی خاص پیدا میکند اما این دلیلی بر آغاز قالیبافی در یزد نیست بلکه اوج اعتلا و همه گیر شدن آن است و این آغاز قالیبافی در یزد را پیچیده میکند.

تصویر شعر بافی

شعربافی

- شعربافی یکی از صنایع دستی ایران است.

یکی از هنرهای اصیل، سنتی و چشم نواز در شهرهای کویری مانند کاشان و یزد شعربافی است. بدون شک یزد شهری است که صنعت نساجی و پارچه‌های فاخر آن از سال‌های دور زبانزد بود تا جایی که مارکوپلو در سفرنامه اش می‌گوید: «پارچه‌های ابریشمی موسوم به «یزدی» نزد بازرگانان شهرت فراوانی دارد و به همه جای دنیا صادر می‌شود»

- به موی انسان یا حیوان «شعر» گفته می‌شود، و در اصطلاح بافندگی، شعر نوعی پارچه است که با مو یا ابریشم و با «دستگاه بافندگی چهاروردی» بافته می‌شود. بافتن شعر پشمی در یزد و اصفهان و شعر ابریشمی در کاشان رواج داشت که اکنون در معرض فراموشی و نابودی است.

- نقشه خاصی برای بافت شعربافی وجود ندارد و به دو شیوه ساده و میله‌ای (راه‌راه) بافته می‌شود. شعر ساده را بیشتر به رنگ‌های بنفش، زرشکی، مشکی، زرد، بادنجانی، سبز، گلی برای لباس زنان و شعر میله‌ای را به شکل سیاه و سفید به عرض ۲ متر و طول ۱,۵ متر برای لباس مردان می‌بافند.

- رسم است که نام بافنده با نشان تلایی در سر و ته پارچه درج شود.

- از اساتید بنام شعربافی می‌توان به غلامرضا حسنی ژاه از استادان شعربافی در کاشان و همچنین دختر ایشان مرضیه حسنی ژاه و پسر کوچک ایشان علی اکبر حاتمیان، نام برد. تلاش ایشان در کارگاه بافندگی خانه منوچهری در احیای این هنر سنتی نقشی بسیار داشت.
- گفتنی است که در گذشته، (تا حدود ۵۰ سال پیش) بافندگی با دستگاه شعربافی، بسیار دشوار بوده و تنها از عهده جوانان برمی‌آمده‌است. اما بنا به یک روایت یکی از شعرباغان قهار آن دوره به نام حاج حبیب‌الله خادم قطعه‌ای را به این دستگاه اضافه می‌کند که کار با آن را بسیار ساده‌تر می‌نماید. این قطعه چک (با فتحه حرف چ) نام دارد و ساختار ساده‌ای دارد. ایشان حدود سال ۱۳۹۲ هجری شمسی در کاشان از دنیا رفته‌اند. در روایت دیگر از آقای صادق وجدان (یاصادق شاطری که در حال حاضر، سال ۱۳۹۷ هجری شمسی، جزو معدود شعرباغان می‌باشد)، یک شعرباف معروف دیگر به نام حسن فرزند فرج‌الله سبزیپوشان این قطعه را با الهام از شعرباغان اصفهان به دستگاه اضافه نموده‌است.

- سیسیل ادواردز معتقد است که قبل از ورود کرمانی ها به یزد و گسترش طرح قالی کرمان در آن قالی بافی در یزد کم و بیش رواج داشته و اغلب قالی هایی که بافته میشد یکی از دو طرح هراتی و سردار جنگی که هر دو واگیره ای بودند را داشت بر خلاف قالی بافی کرمان جفتی بافی در یزد جایی نداشت (که این خود بازگو کننده دانش بافت صحیح قالی در میان یزدی هاست) توسعه سریع این صنعت موجب از بین رفتن ویژگی های مشخص قالی یزد شد. قالی یزد نوع جالب توجهی را تشکیل میداد و ارزش نگهداری داشت ولی میزان تقاضا از تهران برای قالی بافی کرمان به قدری بود که بازرگانان یزدی چندین نفر طراح و قالی بافت را برای بافتن قالی از کرمان به یزد بردند به طوری که اندک مدتی قالی مخصوص یزد از بین رفت.
- ساختار فنی قالی بافی در استان مانند سایر مناطق فارسی بافت است که از مهمترین ویژگی های ساختار آن میتوان به موارد زیر اشاره کرد

1. دار متداول در استان، دار عمودی گردان (تعریف در اسلاید بعدی) است به جز شهرستان ابرکوه که در گذشته قالیبافان از دارهای افقی بهره میبردند چله کشی نیز به روش فارسی صورت میگیرد و از اجزا اصلی دار «سردار یا نوردبالا» «زبرداری یا نورد پایین» «گرت یا کجو» و «هاف» است (توضیحات در اسلاید بعدی) بعلاوه از پهنای ثابت نگه داشتن عرض قالی بافته شده استفاده میشود.

دارگردان

- در این نوع دار سردار و زیر دار با کمک اهرمی حول محور خود می چرخند و چله های اضافی روی سردار پیچیده می شوند و با بافته شدن قالی چله های اضافی از روی سردار باز شده و قالی بافته شده روی زیردار پیچیده می شود. از معایب این نوع دار این است که در این نوع دار امکان رویت و مقایسه نقشه قسمت بافته شده با نقطه قرینه منتقل شده به پشت دار وجود ندارد و از مزیت های این گروه از دارها این است که می توان فرش هایی با طول 10-15 متر را بافت بدون اینکه نیاز به دار با طول بلند داشته باشیم.

اجزا مختلف دار

- **سردار:** وظیفه مهار چله ها را دارند و در بالای سر دار قرار می گیرند.
- زیردار:** همانند سردار وظیفه مهار کردن چله ها را دارد ولی در قسمت پائینی دار قرار می گیرد.
- راست روها:** دو تیر عمود و موازی بر سردار و زیردار که وظیفه نگهداری و مهار آنها را دارد.
- چوب کجی:** میله ای استوانه ای و نازک که در لابه لای چله ها قرار می گیرد و بطور آزاد گردش می کند و تارهای زیر و رو را از هم جدا می کند و با قابلیت بالا و پایین شدن آن، ردیف ضربدرها نیز به بالا و پایین حرکت داده می شود و باعث تسهیل در عملیات پودکشی می شود.
- گوه:** وسیله ای است به شکل مثلث که در محل اتصال سردار و زیردار با راست روها قرار می گیرد و با ایجاد فشار و بالا و پایین بردن سردار و زیردار وظیفه شل و سفت کردن چله ها را بر عهده دارد.

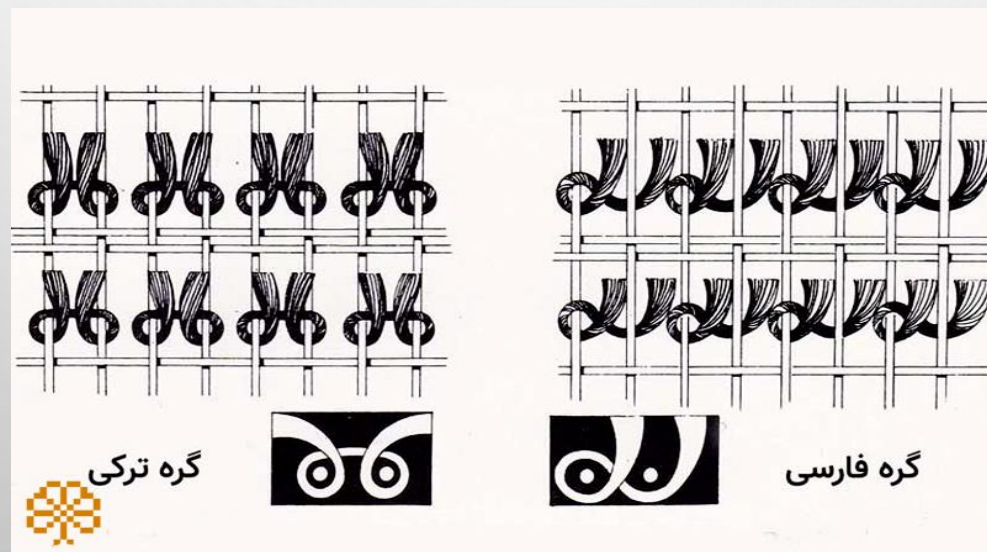

2. ابزار بافت قالی در یزد شامل دفتین و کاردک و قیچی و کارد است.

3. شیرازه پیچی به روش متصل موازی بوده و همزمان با بافت انجام میگیرد گره متداول گره فارسی یا نامتقارن است و استفاده از دو پود ضخیم و نازک به رنگ آبی رایج است البته در گذشته سه پود به رنگ قرمز نیز رایج بوده است. جنس تارها از پنبه و پودها از پنبه یا پشم بوده است.

4. رج شمار در استان یزد از 35 تجاوز نمیکند البته امروز در موارد خاص و برای بافت قالی هلی تزئینی از رج شمارهای بالاتری نیز بهره میگیرند.

تصویر گره فارسی=

طرح های قالی های واگیره ای یزد

- بیشتر طرح های قالی که از دوره قاجار و پس از آن در یزد رواج فراوان یافت واگیره ای بود به دلیل آنکه هم هزینه طرح یا نقشه یا بافت برای سفارش دهنده کمتر میشد و هم بافندگانی که بیش از پیش از این در بافت پارچه که مستلزم به طرح واگیره ای است مهارت داشتند در بافت قالی های واگیره ای نیز کمتر با مشکل نقشه خوانی روبرو میشدند. گل و ماهی یا هراتی، سردار جنگی، امیر جنگی، احمد محمدآبادی، تال و خونچه و شرق لندن از مهم ترین این طرح ها به شمار میرفت که ویژگی های آنان را بررسی خواهیم کرد.

• طرح گل و ماهی/هراتی

- در گذشته قالی با طرح گل و ماهی یا هراتی از رایج ترین قالی ها در بین مردمان یزد به شمار میرفت. طرح هراتی طرحی است که از شرق ایران سرچشمه گرفته است و به مرور زمان در پهنه ایران پرورده و تکمیل شده است.

- این طرح واگیره ای بوده که بافنده آن را در طول و عرض قالی تکرار میکرد و براساس سائز و بزرگی قالی، تعداد واگیره ها نیز تغییر پیدا میکرد

۱۸ - طرح هراتی (نوع ۲)

جزئیات طرح قالی کارفراهان. این نوع طرح هراتی (بسالوزی) در سراسر ایران متداول است.

- در بافت این طرح در یزد از لچک و ترنج میانی خبری نبوده و معمولاً بدون لوزی بافته میشود که از این جهت به قالی های بافته شده در خراسان نزدیک است.

- اساس طرح هراتی و گونه از ماهی درهم عبارت است از دو نقش ماهی و گل گردی (معمولاً هشت پر) در میان آن ها. بدیهی است در دوره اسلامی ماهی ها به برگ شباهت یافته اند زیرا در دوره ایلامی بر روی قالی هاو امثال آن نقش واقعی را از بین برده اند تا مبادا در نماز سجده به آن نقش یا موجود جلوه کند مخصوصاً اهل تسنن بر روی قالی ای که نقش واقعی انسان و حیوان داشته باشند نماز نمیگذارند.

- سیسل ادواردز این طرح و سردار جنگی را از طرح های غالب یزد نام میبرد. که اکنون نمونه باقی مانده این قالی ها بافت تولیدی نیکوکار است و در مساجد تاریخی یزد مانند مسجد نظر کرده و مسجد غریب نگه داری میشود.

- این طرح در یزد بیشتر با عنوان گل و ماهی به دلیل بزرگی گل نسبت به ماهی و کمتر با عنوان بند ماهی و هراتب کاربرد دارد این قالی را با رج شمار سی و معمولاً با هفت یا هشت رنگ میبافند این

• طرح بیشتر در زمینه و حاشیه سرمه ای اجرا شده و در مسجد و تکایا پهن میشود شاید استفاده از این رنگ به این خاطر باشد که در محل های مذهبی رنگ سنگینی است. در برخی قالی ها مانند تصویر زیر مشاهده میشود بافنده تلاشی برای پنهان کردن نقش ماهی ندلشته و حتی با نشان دادن آن به رنگ قرمز و ایجاد تاللو با رنگ سفید در فلس های آن به نقش ماهی تاکید ورزیده است در میان دو ماهی با ۱۶ پر وجود دارد که این ویژگی در نمونه های دیگر در یزد دیده نشد

• در آیین مهر پرستی مهر یا میترا به معنای عهد، پیمان، محبت و خورشید است و هفتمین ماه سال و روز ۱۶ هرماه شمسی نیز آفریدگار و آفریدگان است. باتوجه به پیشینه مذهبی و تاریخی یزد و حضور آیین مهرپرستی پیش از رواج دین زرتشتی در این دیار عدد ۱۶ و کاربرد آن به صورت گل ۱۶ پر در قالی های گل و ماهی می تواند اعتقاد مهری یزدیان را تایید کند از این دست نقوش میتوان به ترنج گردان کاشیکاری سقف گنبدخانه مسجد جامع کبیر یزد اشاره کرد.

- نقش ماهی و گل هشت پر از مهم ترین و پرکاربردترین نقوش بکاررفته در هنر های بومی یزد به ویژه سفالگری، زیلوبافی، انگوسازی به شمار میرود. بنظر نگارنده ثابت بودن رنگ سرمه ای برای زمینه این قالی نشانی از آب برای حیاط ماهیان است. کمبود آب، باران خواهی و تاکید بر تکرار آن به واسطه واگیره ای بودن طرح و در نهایت حضور این قالی زیر پای نمازگزاران و یاد این نیاز هنگام نماز دلیلی بر محبوبیت و رواج این طرح است.

طرح سردار جنگی

- واگیره طرح قالی سردار جنگی نیز در طول و عرض قالی تکرار میشد که از نمونه اولیه آن از لحاظ طرح و نقش میتوان به دو منبع اشاره کرد.
- 1. آنچه در سایت قالی ایران به آن اشاره شده و تاریخ بافت آن را 1860 میلادی (۱۵۲ سال پیش اوایل دوران قاجار) ذکر میکند. تصویر یک اسلاید بعدی
- 2. تصویری از قالی قدیمی بافته شده در یزد با عنوان سردار جنگی که در تولیدی فرش دستبافت نصیریانی حدود سی سال پیش احیا شده اند. تصویر دو اسلاید بعدی
- در این تصاویر ترنج میانی با لبه حاشیه عرضی قالی مماس شده است. حاشیه پهن آن با گل های بزرگ شاه عباسی یا لوتوس از نشانه های اصیل بودن این طرح به شمار میرود. نام این طرح با سردار نصیرخان بختیاری ملقب به سردار جنگ که در سال 1908 میلادی (اواخر دوره قاجار و اوایل پهلوی) به یزد وارد «وی بعد از ورود انجمن شد در ارتباط است» ولایتی را منعقد کرد و اولین فرمانداری بود که در یزد پرچم مشروطیت را برافروخت.

تصویر اول، قالی ترنج دار محل بافت یزد

تصویر دوم قالی ترنج دار از مجموعه قالی های احیا شده در یزد

- از دیگر اقدامات اساسی سردار جنگ بازگرداندن امنیت به راهای منتهی به یزد بود. طبق تحقیقات دو گمانه زنی در رابطه با نام این قالی وجود دارد:

- 1= سردار جنگ خود سفارش دهنده بافت این قالی در یزد بوده است.

- 2= این قالی توسط مردم یزد به عنوان تشکر به سردار هدیه شده است و به مرور زمان به نام سردار جنگ مزین شده است.

- تصویر سوم نمونه دیگری از قالی سردار جنگی است و آقای غفاری از تولید کنندگان آن میگوید نقشه اصلی این قالی اولین بار حدود صدسال پیش بر روی پارچه نقاشی شده است و تمام نقشه حتی خطوط شطرنجی آن نیز با دست طراحی شده است. سفارش دهندگان این طرح در گذشته سرمایه داران بودند و حتی کهنه این قالی برایشان ارزشمند بود. چنانچه برای صادرات از کهنه آن بیشتر استقبال میشد این قالی معمولاً در اندازه 24 متری و با رج شمار 28 یا 29 بافته میشد. متن این قالی دارای قاب های زیاد و رنگ های متنوع با قیس و کمان های زیادی است که شاید نماد کمان های جنگی و نیزه باشد.

تصویر سوم

- بدون شک نام این قالی با لقب سردار نصیرخان بختیاری در ارتباط است لیکن از لحاظ همنشینی نقوش و محتوای کلی طرح که با جنگ آوری و شجاعت سردار جنگی مرتبط باشد نظر قاطعی نمیتوان اراعه کرد. چرا که در حال حاضر منبعی در رابطه با ویژگی های اولین طرح این قالی در دسترس نیست. در جدید ترین نمونه های این طرح (تصویر چهارم در اسلاید بعد) کمان های موجود در طرح دو قاب را باهم مرتبط میکند و عملکردی مانند بازوبند دارد در لابه لای آن گل های پنج پر و کل فرنگ دیده میشود و در حاشیه آن نیز مانند متن قالی همان اسلیمی ها قاب ها را بهم متصل میکنند.

- اگر به گونه ای دقیق تر به طرح های اراعه شده در این قالی ها بنگریم شاهد خواهیم بود م نقوش بکار رفته آن ها ثابت است لیکن طراحان با تغییر اندازه جابه جایی یا گسترش نقوش و تداخل آن ها در یک دیگر نمونه های متنوعی از این قالی را طی زمان های متوالی اراعه کرده اند.

تصویر چہارم

طرح امیر جنگی

- طرح امیر جنگی متشکل است از واگیره ای که در طول و عرض قالی تکرار میشوند این طرح دارای قاب هایی با رنگ یکسان و یکنواخت است که به واسطه بند ها به هم متصل میشوند ساختار کلی طرح و نقشه آن از قالی سردار جنگی اقتباس شده و طبق تحقیقات میدانی مشهور است که این طرح توسط یکی از زیر دستان سردار نصیر بختیاری به بافندگان یزدی سفارش داده شده تا به سردار جنگ هدیه داده شود از همین رو در طرح و رنگ از تنوع کمتری برخوردار است. (تصویر پنجم)
- قالی امیر جنگی با زمینه های لاکه، مسی، و سورمه ای در سائزهای متفاوت و متنوعی بافته میشود است امروزه تغییرات زیادی در طرح این قالی رخ داده است. (تصویر شماره شش). به طوری که در نگاه اول شناخت آن به سختی امکان پذیر است و رنگ های آن ملایم و باب سلیقه مشتری امروز انتخاب می شود.

تصویر شماره پنج

تصویر شماره شش

طرح احمد محمد آبادی

- این طرح که در زبان محلی یزد به احمد مندبایی یا احمد مندوایی نیز شهرت دارد مانند دیگر طرح های رایج در یزد واگیره ای است که واگیره آن ۱۶ بار در کل قالی تکرار میشود مانند تصویر روبه رو. نام این طرح از طراح و تولیدکننده یزدی آن یعنی احمد محمد آبادی گرفته شده است او در روستای محمد آباد یزد در خانواده ای هنرمند متولد شد وی در زمینه هنر ید طولانی داشته و در حیطه های مختلفی از جمله جوراب بافی نقاشی با ناخن خطاطی به ویژه در طراحی قالی معارت زیادی داشت. مارگاه قالی بافی اودر روستای محمدآباد بوده و به بافت قالی های بزرگ پارچه به خصوص قالی احمدآبادی مبادرت میورزیده است.

• این قالی معمولاً در هفت رنگ لاجوردی یا سورمه ای، لاک، کرم یا سفیدقهوه ای، دارچینی و فیروزه ای بافته شده است. فیروزه ای از رنگ های مهم قدیمی بوده که بعدها منسوخ شد.

• این قالی معمولاً در اندازه های سه در چهار و دونیم در سه و نیم بافته می شده است. فرم و ساختار اصلی نقوش و هم نشینی طرح در تمام دوره ها حفظ شده و بیشترین تغییرات در آن رنگ اتفاق افتاده. در قدیم از سرمه ای تند و فیروزه ای در متن استفاده میکردند و امروزه کرم آن محبوبیت بیشتری دارد از بارزترین نقوش این طرح شمسه هشت پر است که تعداد آن در متن نیز به هشت عدد میرسد با صرف نظر از جایگاه آن در نماد های یزد مانند خورشید در هنرهای بومی یزد نیز اعم از تزیینات وابسته به معماری نقوش تزیینی سفال سوزن دوزی روی مخمل و... کاربرد فراوانی داشته است.

طرح تال و خونچه

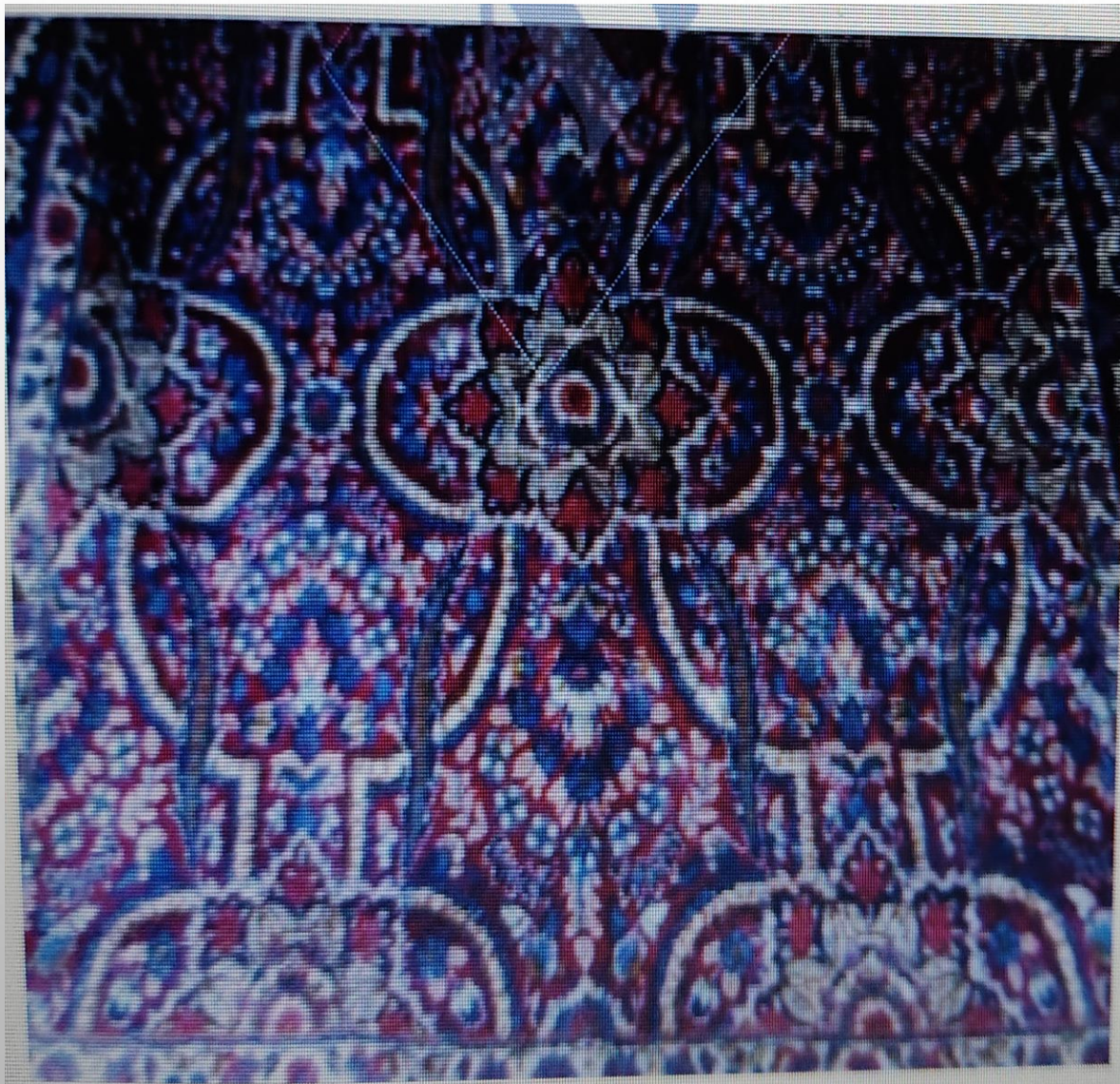

- این قالی با طرح واگیره ای متشکل از نقوش اصلی تال و خونچه است که در طول و عرض قالی تکرار میشود. به احتمال زیاد این طرح از منطقه بختیاری به یزد آمده زیرا دو روستا به نام های طالخونچه و علی آباد در منطقه شهر کرد قالی های زیبایی متشکل از لوزی های کنگره ای که اطراف آن گل های ریزی پر کرده اند می بافتند.

- این طرح در منطقه بختیاری با گره ترکی و یک پود بافته میشد اما در یزد با گره فارسی و دو پود رواج داشته. یزدی ها از قدیم تا به امروز در مراسم ختم و روضه خوانی از سینی های فلزی کوچکی به عنوان چای یک نفره برای پذیرایی استفاده میکنند که به تال شهرت دارد در یک طرف

- سینی استکان چای و در طرف دیگر قند و خرما و کیک قرار میدهند. واژه خونچه هم با مراسم خوانچه بران ازدواج در ارتباط است. این قالی را بیشتر برای صادرات یا جهیزیه نو عروسان میبافند.
- کاربرد دو نقش تال (نمادی از غم) و خونچه (نمادی از شادی) در کنار هم در یک قالی میتواند با کاربرد آن در جهیزیه مرتبط باشد ارتباطی چون پذیرفتن استمرار شادی و غم های زندگی در کنار یکدیگر که در قالب واگیره ای بودن قالی بیان می شود. این قالی بیشتر در سائز شش متری و به ندرت در سائز نه متری بافته میشود است در قدیم رنگ های لاکه و سورمه ای برای زمینه و امروزه کرم محلولیت دارد معمولاً در هفت رنگ بافته میشود است و امروزه به تعداد ۱۰ / ۱۲ / ۱۷ / ۱۸ رنگ هم افزایش یافته است.

طرح شرق لندن

- طرح شرق لندن طرحی واگیره ای است که ۱۶ بار در طول و عرض قالی تکرار میشود. از جهت تعداد تکرار واگیره ها، نقش ترنج هشت پر و تعداد هشت هشت عددی کامل آن در زمینه به قالی احمد محمد آبادی و از جهت نوع بندها یاد آور کمان های بکاررفته در قالی سردار جنگی است مانند تصویر روبه رو.
- قالی شرق لندن در سایز های مختلف از $1 \times \frac{1}{30}$ تا $\frac{2}{5} \times \frac{3}{5}$ و به سفارش شرکت شرق لندن در مناطقی از استان یزد مانند مهریز منطقه محمد آباد و روستای منشاد در سه رنگ زمینه لاکه،

- کرم و سورمه ای بافته می شد. خامه های دستریسی که تولید آن در روستای سانیچ از توابع شهرستان تفت در یزد صورت می گرفت در شهرستان یزد نیز رنگرزی میشد. نظارت بر انجام این مراحل در یزد به عهده اسفندیار یزدان پرستان بود. در نهایت این قالی ها از یزد به اصفهان فرستاده می شد تا در آنجا شسته و آماده شده به شرکتی به نام شرکت شرق لندن در لندن انگلستان فرستاده میشد. در کل از طرح های قالی استان یزد چنین برداشت میشود که آثار هنرمندان یزدی تلفیقی از هنر و اعتقادات و رسم و رسوم بوده است.

• نگاهی به دیگر هنرهای استان یزد

زیلو بافی

- زیلو کفپوشی از جنس پنبه است. برای مناطق کویری زیلو جزء کفپوش‌های بادوام و مناسب است. شهرستان میبد مرکز اصلی زیلوبافی در استان یزد است. تا چند سال گذشته صدها خانواده به صنعت زیلوبافی مشغول بوده‌اند. قدیمی‌ترین زیلوی میبد دارای قدمتی بسیار طولانی است. این زیلو در مسجد جامع میبد می‌باشد. قدمت زیلوبافی در میبد را به دوران پیش از اسلام نسبت داده‌اند.
- تعداد بافندگان زیلو در گذشته حدود ۱۵۰۰ نفر بوده که امروزه به دلیل کاهش تقاضای بازار، این تعداد نفرات کمتر شده است. طرح‌هایی که در بافت زیلو استفاده می‌شوند بسیار زیبا و قابل توجه هستند. پرت‌توره، زلفک، رکنه دونی، بند رومی، کلید، هشت پر بزرگ و هشت پر کوچک از نقوش معروف زیلو در استان یزد می‌باشند. رنگ غالب در بافت زیلوها سفید، سبز، آبی، نارنجی و قرمز است.
- نام «نفتال» که در بازار فروش قالی از آن یاد می‌شود، مخصوص زیلوهای مرغوب و درجه یک است. امروزه تولیدات زیلو بیشتر توسط مساجد و تکیه‌ها مصرف می‌شود.
- زیلو در گذشته یکی از مهم‌ترین کالاهای تجاری استان یزد بوده و اکثر مواقع پس از سفارش افراد و بازرگان‌ها بافته می‌شده است

دارایی بافی

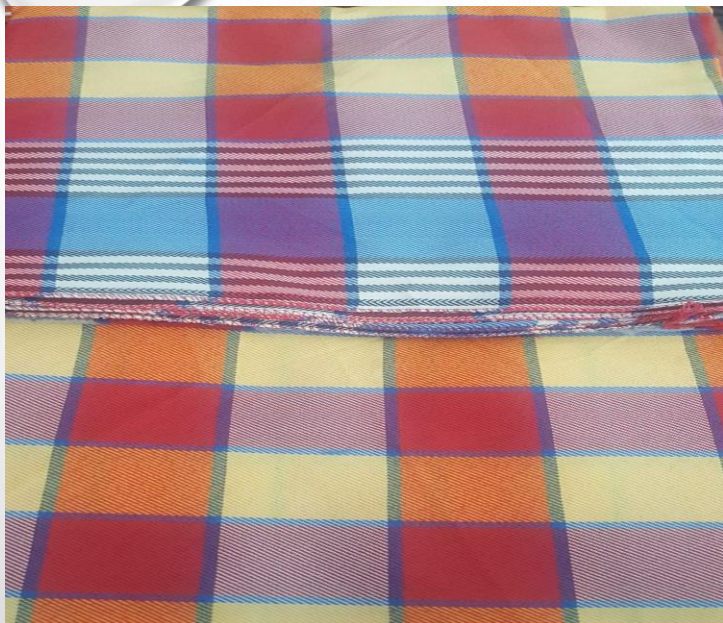
- دارایی بافی یا همان ایکات با استفاده از ابریشم طبیعی به عنوان ماده اولیه و نخ ویسکوز با رنگ‌های مختلف گرم و روشن مانند رنگ‌های سبز، زرد، نارنجی و قرمز تولید می‌شود. رنگ‌های پرحرارتی مانند بنفش، نارنجی و قرمز، حال و هوای کویری را زنده می‌کنند. پس از بافت این پارچه، به اندازه نیاز مشتری از آن برش داده می‌شود و مورد استفاده قرار می‌گیرد. دارایی بافی بیش از ۸۰۰ سال قدمت دارد و در قدیم از آن برای ساخت بقچه، رولحافی و امثال این‌ها استفاده می‌کردند. گفتنی است که واژه «ایکات»، واژه‌ای مالایی مترادف با دارایی بافی می‌باشد و به معنی پیچاندن، گره زدن و بستن است. جالب اینجا است که در صورت پاره شدن تار این پارچه، به جای گره زدن آن، از پودر پنبه و عسل برای چسباندن تار استفاده می‌کردند. لازم به ذکر است که در گذشته این پارچه جزء دارایی‌های گران قیمت به شمار می‌رفت و تنها کسانی که تمکن مالی کافی داشتند می‌توانستند این پارچه را خریداری کنند.

ترمه

- ترمه پارچه زیبایی است که مصارف مختلفی در تولید دیگر صنایع دستی استان یزد دارد. تارهای این پارچه از ابریشم طبیعی می‌باشد و پودش ترکیبی از نخ، ابریشم، پشم و کرک الوان است.
- ترمه در گذشته با انگشتان دست بافته می‌شده و از همین رو به انگشت باف نیز معروف بوده است. تولید ترمه هم اکنون به صورت نیمه دستی می‌باشد.
- ترمه انواع گوناگونی دارد که عبارتند از: شال یزدی، شال امیری، شال رضایی، شال چارقدی، شال محرمات، شال بندی، شال اتابکی، شال راه راه و شال کشمیری.
- نقوش استفاده شده در این پارچه بته جقه، گل شاه عباسی و شاخ گوزنی است.
- صنعت ترمه در ایران حدود ۵۰۰ سال قدمت دارد. زرتشتیان نخستین کسانی هستند که از ترمه برای لباس مخصوص مجالس شادی استفاده می‌کردند.

چادرشب و زری بافی

- در شهر یزد، اردکان و زارچ دست‌بافته‌هایی تولید می‌شوند که چادرشب نام دارند. چادر شب پارچه‌ای رنگارنگ است که طرح‌هایی چهارخانه دارد. جنس این پارچه از پنبه و یا ابریشم است و در دو نوع بافته می‌شود. یک نوع آن نازک است و معروف به چادرشب رختخواب پیچ است و نوع دیگرش که ضخیم‌تر می‌باشد، چادرشب صحرایی نام دارد. چادرشب صحرایی بیشتر جهت حمل محصولات کشاورزی استفاده می‌شود و طرح راه راه دارد. چادرشب‌ها بیشتر در ابعاد ۹۰ در ۹۰ تولید می‌شوند. در برخی موارد به عنوان سفره نیز می‌توان از آن‌ها استفاده کرد.

- زری بافی که قدمتش به دوران هخامنشی باز می‌گردد، به بافت پارچه‌هایی گفته می‌شود که بسیار ظریف و گران‌بها هستند. تار این پارچه از جنس ابریشم خالص است و پودهایش ابریشم رنگی و نخ گلابتون می‌باشد.

- در گذشته از این پارچه‌ها برای تزئین کاخ سلاطین استفاده می‌شده و جزء نفیس‌ترین منسوجات ایرانی بوده است. حدود ۲۰۰۰ سال پیش تولیدات ابریشمی ایران در بین مردم آسیا و اروپا شهرت چشمگیری داشته و بهترین پارچه‌های زری در دنیا، به دست هنرمندان ایرانی بافته می‌شده است.

شمه بافی و سفال و سرامیک

- شمه نوعی پارچه نازک است که بیشتر در تابستان به عنوان رو انداز استفاده می‌شود. این پارچه اغلب در رنگ‌های روشن و طرح‌های ساده چهارخانه یا راه راه است. جنس آن از نخ پنبه و یا ابریشم مصنوعی است.
- اولین صنعت ساخت دست بشر از خاک، سفال بوده است. هنری که قدمتی بالغ بر ۸۰۰۰ سال دارد و از همان ابتدا تا کنون همواره مورد توجه مردم جهان قرار گرفته است.

- مهم‌ترین مرکز سفال و سرامیک استان یزد، شهرستان میبد است. مردم یزد به تولیدات سفالی «کواره» می‌گویند. با توجه به این که منابع گل رس در این استان به وفور یافت می‌شود، تولید ظروف سرامیکی و سفالی در تمامی دوره‌ها از رونق خاصی برخوردار بوده است. بازارهای داخلی و خارجی طالب این ظروف زیبا و سنتی هستند. گرچه نقوش روی سفال‌ها بسیار متنوع است اما نقش مرغ و ماهی و خورشید خانم از نقوش اصلی این هنر کهن می‌باشند.

گیوه بافی و کاشی سازی

هنر زنان روستایی استان یزد گیوه بافی است. گیوه نوعی پاپوش تابستانی است که دوام زیادی دارد و می‌توان با آن راهپیمایی‌های طولانی انجام داد. جنس گیوه‌ها از نخ پنبه‌ای است و پس از بافت به قسمتی به نام تخت دوخته می‌شوند.

- کاشی سازی

- در هنر کاشی سازی، یزدی‌ها از طرح‌های سنتی و اصیل ایرانی استفاده می‌کنند و کاشی‌هایی زیبا تولید می‌کنند که در معماری بناها جلوه‌ای ویژه دارد. قدمت این هنر در یزد به حدود ۷۰۰ سال می‌رسد. هنرمندان صنعت کاشی سازی شکل‌های مورد نظر را آماده می‌کنند و سپس طرح را روی کاشی نقاشی و لعاب و پخت انجام می‌دهند. انواع کاشی‌های یزدی عبارتند از: کاشی کمک، کاشی یزدی، کاشی شش گوش، کاشی شبکه، کاشی حاشیه، کاشی هفت رنگ، کاشی جوک و کاشی کمند.

قلم زنی و نمد مالی

- کندن نقوش مختلف بر روی اشیا فلزی مانند مس، طلا، نقره و برنج را قلم زنی می‌گویند. نقوش انتخاب شده به وسیله قلم و با ضربه چکش بر روی اشیا فلزی حک می‌شود. قلم زنی عمری چندین هزار ساله دارد و از دوران هخامنشیان ظروفی که بر روی آن‌ها قلم‌زنی انجام شده به دست آمده است. در بازارهای یزد ظروف قلم زنی شده با طرح‌ها و در اندازه‌های مختلف وجود دارد که برای مسافران از جذابیت بالایی برخوردار است.

- نمد مالی

- نمد تنها زیراندازی است که بافته نمی‌شود! ابزار نمد مالی آب داغ، پشم یا کرک و زور بازو است. از اسمش پیدا است که نمدهای موجود در بازار بر اثر مالیدن شکل و انسجام گرفته‌اند. نمد یکی از گرم‌ترین پوشاک و زیراندازها است و متأسفانه این روزها در حال فراموش شدن می‌باشد.

فهرست منابع

MAGIRANS.COM •

CARPET-KASHAN.IR •

• مقاله طرح و نقش و رنگ رایج ترین قالی های یزد

BEYTOOTE.COM •

NEGARSARA.COM •

SAFIRSTORES.COM •

FA.M.WIKIPEDIA.ORG •

MIZBOON.COM •